

Psikolojiye Giriş

Ders 13

Neden İnsanlar Farklıdır? Farklılıklar

Profesör Paul Bloom: Bu ders kapsamında şimdiye kadar insanın evrenselleri, herkesin paylaştığı şeyler üzerine konuştuk. Dil üzerine, akıl yürütme üzerine, algı ve duygular üzerine, gelişimin evrenselleri üzerine ve insanların paylaştığı diğer şeyler üzerine konuştuk. Ancak açıkçası, pek çoğumuzun asıl ilgisini çeken, neden birbirimizden farklı olduğumuz, bu farklılıkların doğasının ne olduğu ve bunlara ilişkin açıklamalardır. Ve biz de bugün bunları ele alacağız.

İlk olarak, insanların ne yönlerden farklı olduklarını, sizi yanınızda oturan kişiden psikolojik olarak farklı yapan şeylere ilişkin farklı teorileri ve daha sonra insanların neden farklı olduklarına ilişkin teorileri ele alacağız. Bu ders pek çok kişinin ilgisini çekecek bir derstir. Dualizm yüzünden değil. Evrim yüzünden değil. İnsanların psikolojik farklılıklarına ilişkin bilimsel bulguların pek çoğumuz için şaşırtıcı ve inanılmaz olmasından dolayı. Ve ben de sizleri bunları ciddiye almanız için ikna etmeye çalışacağım.

Peki. İnsanlar nasıl farklılaşırlar? Pek çok açıdan farklılaşmaktadırlar. Cinsel kimliğiniz – kadın ya da erkek neredeyse hepimizin varlığının en temelinde bu vardır. Size nasıl seslendiğimiz, hangi zamirleri kullandığımız, sizin kadın ya da erkek olmanızdan ve bununla ilişkili olarak cinsel kimliğinizden, kimden hoşlandığınızı tarafından belirlenmektedir. Neden bazılarımızın kendimizi erkek, bazılarımızın kadın olarak düşündüğü, neden bazılarımızın ideal olarak erkeklerle seks yapmak istediği ve diğerlerinin kadınlarla, bazılarımızın her iki cinsiyetle de yapmak istediği ve az da olsa diğer bazılarının tanımlanması daha güç arzuları olduğu sorusu oldukça iyi bir sorudur ve biz de tüm bu cinsel arzunun harcanacağı - bahar tatilinde bunu yapmanızı önermediğimden değil ama [gülüşmeler]- ve böylece bunların bilimsel tartışmasına odaklanabileceğiniz bahar tatilinden sonra bu sorular üzerine konuşacağız.

Ne kadar mutlusunuz? Bu da oldukça iyi bir sorudur ve bu soruya da bir ders ayrılacak. Bu dönemin son dersi mutluluk konusuna, insanları nelerin mutlu ettiği, nelerin mutsuz ettiği ve nelerin insanları mutluluk konusunda farklılaştırdığı sorularına ayrılacak. Eğer sizden ne kadar mutlu olduğunuzu 1 ile 10 arasında değerlendirmenizi istesem verilecek rakamlar oldukça farklılaşırdı. Ve neden böyle olduğuna ilişkin farklı teoriler var. Bu hayatta başarılı ya da başarısız olmanız – bu oldukça ilginç bir konudur çünkü az çok objektif yöntemlerle çalışılabilir. İnsanlara sormamıza gerek yok. İlişkilerinize bakabiliriz, nasıl başladıklarına, nasıl sonlandıklarına, iş doyumunuza bakabiliriz. Suç kayıtlarınıza bakabiliriz. Aranızdan bazılarınız ceza alacaktır. Birçoğunuz almayacaktır. Bazılarınız hayatı boyunca küçük bazı sorunlara karışacaktır. Bazılarınız belki de çoktan bir polis karakolunun içini

gördü, hatta teşhis sırasına girdi. Bazılarınız bunun yanına bile yaklaşamaz. Bunları belirleyen nedir?

İnsanlar arasındaki tüm farklılıkların iki temel kaynağı vardır. Ben de bu iki ilginç temel faktör üzerine konuşmak istiyorum. Bunlardan birisi kişilik. Diğeri ise zekâ. Bunlar benim bugün üzerinde konuşacağım farklılıklar, ilk önce bunları nasıl tanımladığımız, nasıl açıkladığımız üzerinde, ardından bu farklılıkların en başta neden var olduğu üzerinde duracağım.

Kişiliği tanımlamanın yollarından birisi insanların çevrelerindeki dünyayla baş etme yollarını ve daha önemlisi diğeri insanlarla baş etme yollarını kavramlaştırmaktır. Tanıdığınız herhangi bir kişiliği düşünün ve bu kişinin kişiliği hakkında konuşun. Bu kişi hakkında fevri, sorumsuz, bazen tembel, iyi yürekli diye konuşabilirsiniz. Bu kişinin kişiliğini tıpkı geçen hafta ders veren meslektaşım gibi insanların kişilikleriyle karşılaştırabilirsiniz. Müthiş birisi. Sorumluluk sahibi, güvenilir ve nazik [gülüşmeler] ve Homer'dan çok farklı. Bu farklılık kişiliğe dair bir farklılık.

Şimdi, kişilik hakkında konuştuğumuzda aynı zamanda başka bir şey hakkında da konuşuyoruz. Çeşitli durumlarda ve zamanlarda sabit kalan bir özellik hakkında konuşuyoruz. Şimdi, yanınızdaki kişi aniden kafanıza vursa, bu duruma sinirlenirsiniz ancak bu tepkinizi kişiliğinizle açıklamayız çünkü bir durumun sonucunda ortaya çıkmıştır. Hepimiz böyle bir durumda aynı şekilde hissederdik. Eğer etrafta sürekli kızgın bir şekilde geziyorsanız, bu kişiliktir. Bu kalıcı bir özelliktir. Bu etrafta kendinizle birlikte taşıdığınız bir şeydir ve biz kişilikten bunu kastederiz.

Peki, kişilikteki farklılıkları bilimsel olarak nasıl tanımlarız? Bu derin bir sorudur. Bunu yapabilmek üzere çok fazla çaba olmuştur. Herhangi iyi bir değerlendirme iki koşulu karşılamak zorundadır. Bunlar psikoloji araştırmalarını incelerken her zaman ele alacağımız kavramlar, ancak bu tür bir ölçümde özellikle önemliler. Bunlardan birisi “güvenirlilik”. Güvenirlilik ölçme hatası olmadığı anlamına gelmektedir. Ve güvenirlilik kabaca şöyle anlatılabilir, bir kişiyi farklı zamanlarda aynı teste aldığınızda aynı sonuçları elde ediyorsanız o test güvenirliliğe sahiptir. Banyomdaki tartı her tartıldığında az çok aynı rakamları veriyorsa güvenilirdir. Eğer gün içerisinde 10 kilo farklılık gösteriyorsa güvenilir değildir. Benzer olarak, size şimdi bir kişilik testi verdiğimde sizin kaygılı ve savunmacı bir kişi olduğunuzu söylüyor ve ertesi gün testi uyguladığımızda sakin ve açık fikirli olduğunuzu söylüyorsa o zaman bu test güvenilir değildir. Demek ki, zaman içinde güvенеbileceğiniz şeyler güvenirliliğe sahiptir.

“Geçerlik” ise farklı bir şeydir. Geçerlik testinizin ölçmesi gereken şeyi ölçtüğü anlamına gelmektedir. Yani, geçerlik, iyi bir test olduğu anlamına gelmektedir. Ne kadar güvenilir olduğunu düşünmeyin. Sizin ilgilendiğiniz şeyi mi inceliyor? Örneğin, sizin zekânızı doğum tarihinizden saptadığımı düşünün. Doğduğunuz günü buluyorum ve sizin ne kadar zeki olduğunuzu öngördüğüne ilişkin bir teorim var. Bu benim zekâ testim, sizin doğum tarihiniz. Belki de Ocak ayında doğanlar en sersemeler ve Aralık ayında doğanlar en zekiler. Sizce bu – ben Noel gecesi doğmuşum [gülüşmeler] – sizce bu güvenilir bir test mi? Evet, bu son derece güvenilir

bir test. Sizi bugün test edebilirim, yarın test edebilirim, bir sene sonra test edebilirim, öldüğünüz gün test edebilirim ve her seferinde aynı IQ puanını elde ederim. Peki bu geçerli bir test mi? Bu bir şaka. Kesinlikle geçerli bir test değil. Bunun zekâyla hiçbir ilgisi yok. Ancak fark ettiğiniz üzere bu ikisi farklı şeyler. Bir şey güvenilir olabilir ancak geçerli değildir, ya da bir şey geçerli olabilir ancak güvenilir değildir.

Oldukça fazla kişilik testi vardır. Bu testleri internette dâhil her yerde bulabilirsiniz. Ben de bu yakınlarda bir tanesini yaptım. “Hangi süper kahramansınız?” [gülüşmeler] testini yaptım. Bu testte hangi süper kahraman olduğunuzu belirleyen bir dizi soru var. Eğer isterseniz siz de yapabilirsiniz bu testi. Bu arada, aynı internet sayfası size çekici olup olmadığını söyleyen bir test de sunuyor. Bunu daha sonra ele alacağız. Ve bu testi yaptığımda [gülüşmeler], bana “Batman” [gülüşmeler] olduğumu ve “karanlık birisiniz, küçük aletleri seviyorsunuz ve masumların sizin çektiğiniz acıları çekmeyeceğine ant içtiniz” gibi şeyler söyledi. Şimdi, dürüst [gülüşmeler] – dürüst olmak gerekirse bu test ne geçerli ne de güvenilir. Testi ilk yaptığımda da “Muhteşem Hulk” olarak çıkmıştım. Sonrasında yanıtlarımı biraz değiştirdim ve bu sefer de “Wonder Woman” çıktım [gülüşmeler]. Ve son olarak, yaşadığım hayal kırıklığından dolayı, yanıtlarımı oldukça dikkatle düzenledim ve bu sefer “Batman” oldum. Ancak bunu yapabildiğim gerçeği testin hem geçerliliğini hem de güvenilirliğini şüpheye düşürüyor.

Şimdi bir örnek – gerçek hayattan bir örnek. Bu, Rorschach testinin, Rorschach mürekkep lekesi testinin siyah beyaz bir örneği. Kaç kişi Rorschach testini duydu? Peki. Burada, herhangi bir şekilde Rorschach testi almış olan birisi var mı? Buradaki bazı kişiler bu testi almış. Bu test ilk başta sadece psikiyatrik vakalarda kullanılıyordu ancak sonradan son derece yaygın hale geldi. Klinik psikologların yaklaşık % 80’i bu testi kullandığını söylüyor ve Amerikan Psikologlar Birliği akreditasyonuna sahip lisansüstü programların çoğu da bu testi öğretmektedir. Katolik papaz okulları bu okullara katılmak isteyenler için bu testi kullanmaktadır.

Test Herman Rorschach isimli birisi tarafından geliştirilmişti. Hayatının tamamını mürekkep lekesi testine adanmıştı. Delikanlılığında lakabı – şaka yapmıyorum – “Mürekkep lekesi”ydi [gülüşmeler]. Ve bu testin ana fikri, bu mürekkep lekelerine bakan ve ne gördüklerini söyleyen kişilerin kişilikleri ve kim oldukları hakkında çok fazla fikir edinebildiğinizdir. Denemek isteyen var mı? Hadi bakalım. Evet. Ne görüyorsunuz?

Öğrenci: Sıkıca el tutuşan iki insan görüyorum.

Profesör Paul Bloom: Sıkıca el tutuşan iki insan. Çok güzel. Daha farklı bir şey gören birisi var mı? Evet, arkadaki. Evet. Evet.

Öğrenci: Dans eden ayılar.

Profesör Paul Bloom: Dans eden ayılar. Peki. Güzel [gülüşmeler] güzel. Peki. Sizin isminizi not etmek [gülüşmeler] ve sağlık birimine bildirmek zorundayım – hayır. Dans eden ayılar, çok iyi. Başka? Bir kişi daha. Evet.

Öğrenci: Kayak maskesi takan bir adam.

Profesör Paul Bloom: Kayak maskesi takan bir adam. Evet, görünen o ki, Rorschach testinin doğru ve yanlış yanıtları var. Teste göre ve bunu gerçek bir Rorschach testinden, “lekeyi iki insan figürü olarak görmek, genellikle kadınlar ya da palyaçolar olarak görmek önemli”. İyi iş çıkardınız. “Eğer bunu göremediyseniz, insanlarla ilişkili problemlerinizin olduğu şeklinde yorumlanır” [gülüşmeler]. Eğer bir “mağara girişi”, “kelebek” ya da “vajina” dersanız bunlar da kabul edilebilir [gülüşmeler].

Rorschach testi son derece işe yaramazdır. Üzerine çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır ve zar atmak kadar işe yaramazdır. Çay yaprakları kadar işe yaramazdır. Yine de, insanlar bu testi severler ve her yerde kullanılır. Örneğin, çocuk vekaleti davalarında kullanılmıştır. Eğer eşinizle ayrılmışsanız ve çocukların kimde kalacağı konusunda tartışma yaşıyorsanız, kendinizi bir psikiyatristin ofisinde bu kartlara bakarken bulabilirsiniz. Tam da bundan dolayı, internette de bulunabiliyorlar. Servisler var. Bu mürekkep lekelerini, doğru yanıtları da içerecek şekilde internete koyacak kadar düşünceli insanlar var. Ancak psikolojik bir ölçüm olarak değersizler.

Daha iyisini yapabilir miyiz? Büyük ihtimalle yapabiliriz. Gordon Allport bütün sözlüğü tarayıp kişiliğe ilişkin olduğunu düşündüğü kişilik özelliklerini sıraladığı ve bunlardan on sekiz bin tane bulduğu bir çalışma yaptı. Ancak, ilginç olan bunların kaçınılmaz olarak bağımsız karakteristikler olmamalarıydı. Örneğin, “arkadaşça, davetkâr, sıcakkanlı” gibi özellikler aynı şeye işaret ediyor gibi görünüyordu. Cattell ve pek çok diğeri “İnsanların kişilikleri bir diğerinden kaç açıdan farklı olabilir?” sorusunu sorarak bu listeyi daraltmaya çalıştı. Farklılığın kaç göstergesine ihtiyacınız var? Bunu daraltacak ve sizin nasıl bir kişiliğiniz olduğunu söyleyecek kaç sayıya ihtiyacım var?

Bir yaklaşım, sadece iki olduğunu söyleyen Eysenck tarafından getirildi. İçedönük-dışadönük ölçeğinde bir yerde ve nevroitik-dengeli ölçeğinde bir yerde olabilirsiniz. Ve temelde, her birinin iki ucu olan iki özellik olduğuna göre, dört temel insan tipi bulunmaktadır. Daha sonraları, kabaca saldırgan ya da empatik olmanız anlamına gelen psikotik-psikotik olmayan olarak tanımladığı iki özellik daha ekledi. Ve böylece, her birisinin iki ucu olan üç özelliğin olduğu ve sekiz insan tipinin ortaya çıktığı bir hale geldi. Daha sonrasında da, Cattell bunu on altı faktöre düşürdü. Bu on altı kişilik faktörü, insanların birbirinden farklı olabileceği on altı yönü gösteriyordu. Ve size, oda arkadaşınızı bu on altı boyut üzerinde tanımlamanızı istesem yapabilirsiniz.

Son zamanlarda, bu alanda iki ya da üçün çok az olduğu ancak on altının da çok fazla olabileceği sonucuna varıldı. Ve “Beş Faktör” olarak bilinen şey üzerinde bir görüş birliğine varıldı. Beş faktör kişilik faktörleri şunlar ve buradaki iddia birbirimiz

hakkında konuşurken kullandığımız sıfatlarda, binlerce farklı sıfat kullanabiliriz ancak aslında temelde bu beş boyuttan birisi hakkında konuşuyor olduğumuzdur. Bir diğer anlamı, bir psikolojik test birisinin kişiliği hakkında bir ölçüm yaptığında, eğer iyi bir testse bu beş boyuttan birisini ölçüyordur. Ve bir diğer anlamı, insanların birbirleriyle etkileşime geçtiklerinde ilgilendikleri şeyin bu beş boyuttan birisi olduğudur. Bunlardan birisi “nevrotik-dengeli” boyuttur. Biraz delice ve kaygılı mı yoksa sakin mi? “İçedönük-dışadönük”. “Deneyime açık mı yoksa kapalı mı?” Saygılı, arkadaşça olması ya da uzlaşmaz, kaba, bencil olma anlamında “Uzlaşmacı”. Ve dikkatli ya da dikkatsiz olma, güvenilir ya da güvenilmez olma anlamında “Özenli-özensiz”. Bunlar üzerinde düşünmenin iyi bir yolu “ocean” kelimesini düşündürmektir. İlk harf deneyime açıklık, özenlilik, dışadönüklük, uzlaşmacılık ve nevrotiklik. Ve öne sürülen, bunların insanların birbirinden farklılaştığı dört – beş temel yön olduğudur.

Peki, neden buna inanmalıyız? Bu teoriyi neden ciddiye almalıyız? Buna ilişkin bazı kanıtlar mevcuttur. Zaman içinde dengeli ve belli bir güvenilirliğe sahip görünmektedir. İnsanları yıllar içinde test ettiğinizde – sizin kişiliğinizi bu beş karakter özelliği açısından bugün test etsem ve beş yıl sonra test etsem, çok fazla değişmeyecektir. Ve otuz yaşını geçtiğinizde özellikle kalıcı hale gelmektedir. Eğer ebeveynlerinizi düşünürseniz, anne ve babanıza bu testi bu beş özellik açısından nerede olduklarını görmek üzere verin ve on yıl sonra anne ve babanız hala aynı yerde olacaktır. Ve farklı gözlemciler arasında bir görüş birliğine sahip olduğu görünmektedir. Örneğin, beş karakter özelliğini soracak olsam – eğer oda arkadaşınıza sizin hakkınızda ne düşündüğünü soracak olsam, sonra profesörünüze sizin hakkınızda ne düşündüğünü sorsam, ardından annenize sizin hakkınızda ne düşündüğünü sorsam, ne kadar tutarlı olurlardı? Büyük oranda örtüşme eğilimindedirler. Etrafta dolaşırsınız, ancak ardınızda kişiliğiniz çevrenizdeki insanların zihninde bir iz bırakır. Ve bu iz, bu beş özellik ile kavramsallaştırılmaktadır.

Son olarak, gerçek dünyadaki davranışları öngörüyor gibi görünmektedir. Eğer gerçek hayatla hiçbir ilişkisi olmasaydı, o zaman bu testin geçerli olduğunu söylemek istemezsiniz, ciddi bir test olarak düşünmezsiniz, ancak ilişkisi vardır. Örneğin, özenlilik, özenli boyutunda nasıl bir puan aldığınız, eşinize ne kadar sadık olduğunuzla ilişkili görünmektedir. Ya da açıklık – psikolojik kişilik testinde ne kadar açık görüldüğünüz işinizi değiştirebilme olasılığınızla ilişkili görünmektedir. Dışadönükler insanların gözlerine direk olarak bakabilmekte ve daha fazla cinsel partnerleri olmakta çünkü onlar dışadönük. Yani, bunlar gerçek ölçümler. “Batman, Hulk, Wonder Woman” gerçek hayatta hiçbir şeye karşılık gelmemektedir, ancak bu beş boyut açısından nerede olduğunuz bir şeylere karşılık gelmektedir.

Bu arada, bu uyuşmanın bir örneği olarak birileri televizyondaki “The Simpsons” dizisinin bazı karakterleri üzerinde bir çalışma yaptılar çünkü herkesin bildiği karakterler bulmak istiyorlardı. Ve bu karakterleri beş boyut üzerinden 13 kişiye değerlendirttiler. Açıklık, nevrotiklik, özenlilik ve dışadönüklük üzerinde önemli ölçüde uyuşma buldular. Ve bu üzerini kapattığım ise [slyaytta] “uzlaşmacılık”. Şimdi, bugüne kadar bu diziyi hiç izlememiş olanlarınız için bu biraz anlaşılabilir gelecektir, ancak

izlemiş olanlarınız hangi karakterin özellikle uzlaşmacı olduğunu tahmin edebiliyor mu? Tahmin edin. Evet.

Öğrenci: Flanders.

Profesör Paul Bloom: Flanders. Evet, doğru. En uzlaşmacı karakterler Flanders ve Marge. Kim uzlaşmacı değil peki?

Öğrenci: Krusty.

Profesör Paul Bloom: Krusty aslında – Krusty biraz karmaşık bir konu [gülüşmeler] ancak Mr. Burns – aynı zamanda – Nerede bu adam? Bu değil – Nelson, Nelson nerede? Her neyse, işte Nelson. Mr. Burns ve Nelson için bu değerler çok düşükken, Ned Flanders ve Marge Simpson'ın oldukça uzlaşmacı olduklarına dair 6.27 ve 5.46 olmak üzere yüksek bir görüş birliği var. Nelson ortada bir sorun olduğunda “Ha-ha” diye gülen küçük çocuk. Ve bu düşük uzlaşmacılığın psikolojik bir göstergesi [gülüşmeler].

Peki. Kişilik ve onu nasıl ölçtüğümüz üzerine söylemek istediklerim şu anda bu kadar, ancak kişilik farklılıkları üzerine konuşurken buna tekrar döneceğiz. Şimdi, ikinci büyük farklılık üzerinde durmak istiyorum. İkinci büyük farklılık zekâdır. Zekâyı nasıl tanımlarsınız? Kolay bir tanımlama yoktur. Tıpkı kişilik gibi, burada konuştuğumuz bu şey de ortaya konması zor bir şeydir. Bir ankette, 1000 uzmandan zekâyı tanımlamasını istemişler. Ve bazı yanıtlar çok tekrarlanmış. Neredeyse herkes, zekânın akıl yürütme, problem çözme ve bilgi edinebilme kapasitesi ile ilişkili olduğunu belirtmiş. Zeki olmanın temeli budur. Başka bazıları ise, bellek, zihinsel hız, dil, matematik, yine zihinsel hız, bilgi ve yaratıcılığı zekânın ayırıcı özellikleri olarak belirtmişler. Ve yine, tanımlaması oldukça zor olsa da ne olduğuna dair içgüdüsel bir bilginiz var.

Şimdi, Homer'ın – bu da diziden bir karakter – zekâsının kısıtlı olduğunu biliyorsunuz. Meslektaşım çok zeki bir insan, müthiş bir insan – [gülüşmeler] ancak yine de çok, çok zeki olan bu kişi kadar zeki değil [Einstein'ın bir fotoğrafını göstererek]. Ve bu adam da, Ralph Wiggum, özellikle aptal olan birisi [gülüşmeler]. Yani bir dağılım var. Ve bunu nasıl tanımlayabileceğimiz de önemli bir şey ve araştırmalar da bunu yapıyor, ancak içgüdüsel olarak bazı zeki insanlar olduğunu, bazı çok zeki insanlar olduğunu, aptal insanlar olduğunu ve çok aptal insanlar olduğunu biliyoruz. Bilimsel bir bakış açısından yapmak istediğimiz ise, bunu daha güçlü ve ilginç bir şekilde tanımlayabilmektir. Ve kitabınız da, zekâyı tanımlama ve ölçmeye ilişkin çeşitli girişimlerin güzel bir derlemesini sunuyor, ancak benim burada üzerinde durmak istediğim birkaç fikir var.

Bunlardan birisi, iki tür zekâ olduğu üzerine Spearman'ın geliştirmiş olduğu fikir. “G” ve “S” zekâları. “S” sizin özel testlerdeki yetenekleriniz. Eğer size verilen bir IQ testinde on test, on alt test varsa, her bir alt test için farklı bir puanınız olacaktır. Bir matematik testi, okuma testi ve uzamsal test olabilir ve her birisi için bir puan

alırsınız. “G” ise genel bir zekâ anlamına gelmektedir. Ve bu genel zekâ, tüm testlerde ortak olarak kullandığınız zekânızdır. Burada şekilde gösteriliyor. Altı tane test var. Her birisi için bir “S” var ve üstlerinde bir “G” var.

“G” oldukça önemli bir kavram. “G” kavramı psikologlar tarafından günlük konuşmalarında bile sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin insanlar “Onun hakkında ne düşünüyorsun?” “Bence yüksek bir “G”si var.” demektedir. Ve burada kastettiğiniz, zeki birisi olduğudur. Neden “G”ye ihtiyacınız var? Eğer her bir testteki ayrı ayrı performanslarınızın birbiriyle hiç ilişkisi olmasaydı, o zaman “G”ye ihtiyacınız olmazdı. Eğer testler, özgün olarak birbirinden farklı olsalardı, genel bir zekâ olmazdı. Ancak çeşitli defalarda bulunan şudur ki, insanların çok sayıda zekâ testindeki performanslarını açıklamak için iki şeye başvurulmaktadır. Bunlardan birincisi, o teste özgü olarak ne kadar iyi olduğunuzdur ve bunun yanında bir de bu testlerdeki başarınızın genel bir korelasyonu vardır.

Bunu sporla ilgili bir örnekle ifade edebilirim. Benim bir spor salonum olduğunu ve burada çeşit çeşit sportif testler olduğunu düşünün. Bir koşu testimiz, bir basket atışı testimiz, yüzme testimiz, eskrim testimiz gibi on testimiz var. Her biriniz bu on testi yapacak ve her bir test için bir puan alacaksınız. Burada alacağınız puanların birbirinden bağımsız olmadığını görürüz. Bir spor testinde iyi olan birisi bir diğerinde de iyi olma eğilimindedir. Koşu ve yüzmede çok iyi olan birisinin tırmanmada da iyi olma olasılığı yüksektir. Aynı şey IQ için de geçerlidir, özel şeylerde ne kadar iyi olduklarının ötesinde genel olarak da ne kadar iyi olduklarına ilişkin bir faktör var gibi görünmektedir. Bu faktör de “G” olarak bilinmektedir.

Modern zekâ testlerine ilişkin oldukça geniş bir tarihçe mevcut ve asıl ilginç olan bugünkü testlerdir. Modern testlerle, yetişkinler ve çocuklar için Wechsler testleriyle ilgili bilmeniz gereken nasıl puanlandıklarıdır. Puanlanma biçimlerine göre 100 ortalamadır. Bu oldukça otomatik. 100 ortalama olandır. Tıpkı benim vize sınavını yapmış ve puanlamış olmam, ortalamayı bulmam, ortalama alan herkese 100 vermem ve puanınızın 100 olduğunu söylemem gibi. Ortalama budur. Normal dağılım eğrisine göre çalışmaktadır ve bunun sonucunda da çoğunluk, % 68, IQ testlerinden 85 ile 115 arasında bir puan almaktadır. Büyük çoğunluk olarak % 95 ise, 70 ile 130 arasında puan almaktadır. Eğer, 145 IQ puanının üzerindeyseniz – ki bu odadaki bazıların olduğunu düşünüyorum – popülasyonun % 0.13'lük kısmı içindedir. IQ testleri bu şekilde çalışmaktadır.

Şimdi, bunlar IQ testleri ile ilgili. Bu testlerin geçerlik ve güvenilirliğini de sorgulayabiliriz. Bunlar ne anlama gelmektedir? Bu konu üzerine çok fazla tartışma vardır. Bu [slyat] benim şimdi söylediğimi tekrarlamaktadır. Tartışmaların büyük kısmı Hernstein ve Murray tarafından yazılan “Çan Eğrisi” isimli kitaptan kaynaklanmıştır. Yazarlar, “Çan Eğrisi” adlı kitapta, IQ'nun insanların günlük hayatlarıyla son derece ilişkili olduğu ve toplumdaki statülerinin – ne kadar zengin ve başarılı oldukları – standart IQ testleriyle ölçülen IQ'larının bir sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kitap pek çok iddiada bulunmuştur ve muhtemelen sizin zamanınızdan daha önceydi

bunlar, ancak büyük tartışmalara yol açmıştır. Ve bu tartışmaların sonucunda bazı ilginç makaleler ortaya çıktı.

Hernstein ve Murray'in kitabına gelen yanıtlardan birisi Amerikan Psikologlar Birliği'nden, zekâ alanında çalışan elli kadar önde gelen araştırmacının zekâ hakkında ne düşündükleri – "IQ bir şeyi etkiler mi? IQ'nun zekâ ile ilişkisi nedir? İnsanlar neden ve nasıl zekâ açısından farklılaşır? İnsan grupları neden zekâ açısından farklılaşır?" ve bunun gibi konular üzerine birlikte yazdığı bir rapordur. Aynı zamanda, IQ araştırmacısı bir başka grup, ilkinden biraz daha farklı bir grup, bir araya gelerek bir rapor yazdı. Eğer ilginizi çekiyorsa bu raporlara ilişkin linkler powerpoint sunumda var.

Peki, ne sonuca ulaşıldı? Varılan sonuçlar biraz farklıydı ancak uzmanların arasında IQ testlerinin önemine ilişkin büyük bir görüş birliği vardı. Ve iddia edilen, IQ'nun pek çok önemli eğitimsel, mesleki, ekonomik ve sosyal sonuçla oldukça fazla, muhtemelen herhangi bir başka ölçülebilir insan özelliğinden daha fazla ilişkili olduğuydu. Okul başarısı ya da askeri eğitim başarısı gibi bazı durumlarda, aradaki ilişki çok güçlüdür. Sosyal yetenek gibi bazı durumlarda ise ilişki daha orta düzeydedir. Kanunlara uyma gibi başka bazı alanlarda ise daha küçüktür ve IQ testinin her neyi ölçüyorsa oldukça pratik ve sosyal öneme sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Yani, IQ önemlidir. Özellikle, IQ sosyal başarı, prestijli pozisyonlar, işyeri performansı ve işle ilgili diğer değişkenler açısından önemlidir. Eğer IQ puanınızı biliyorsam, sizin hakkınızda önemli olan bir şey biliyorum demektir. Tıpkı sizin Beş Faktör kişilik testinden aldığınız puanı biliyor olsam gerçek hayattaki siz hakkında bana ilginç bilgiler verecek şeyler biliyor olmam gibi, ilgisiz değildir.

Diğer yandan, bu tür bir bağlantının neden var olduğu üzerine pek çok tartışma vardır. Belirli bir düzeyde, insanlar IQ'nun etkililiğinin kendini doğrulayan bir kehanet olmasından kaygılanmıştır. Nedeni şudur. Eğer toplum IQ testlerine önem verirse, o zaman bu testler önemli hale gelir. Yale gibi iyi bir okula girmeyi başarmanızın IQ'nuzla çok ilişkili olduğu doğrudur. Ancak bunun böyle olmasının nedeni büyük oranda, Yale'e girebilmek için size bir IQ testi, SAT'ı uygulamalarıdır. Aynı şey lisansüstü okul için de geçerlidir. Başka bir IQ testi olan GRE sınavı gerekmektedir. Dolayısıyla, bir açıdan, bu kendini gerçekleştiren kehanettir. Toplum, eğitim başarısı için ne kadar uzun olduğunuza çok fazla önem vermeyi tercih edebilir. 1.80'in altındaki kimse Yale'e giremez diyebilirler. Ardından bir psikoloji profesörü çıkıp, "Tabii ki de, boy uzunluğu eğitim başarısıyla tamamen ilişkilidir" diyebilir, çünkü insanlar böyle olmasını istemiştir.

Belirli bir düzeyde, terfi ve eğitimsel başarı ve askeri rütbe gibi şeylerle ilişkili olan IQ testlerine yüksek önem veren toplum, bu şekilde önemli hale gelen IQ'ya dikkat edecektir. Ancak diğer yandan, IQ'nun rolünün sadece sosyal bir inşadan ibaret olmadığı açıktır. IQ puanınızın zihinsel hız ve bellek kapasitesi gibi alanlar da dahil olmak üzere zekânızla ilginç bir biçimde ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır.

Yani, IQ testindeki puanınız belirli bir düzeyde ne kadar düşünebildiğiniz ve bellek yetenekleriniz ile ilişkilidir.

Şimdi dersin ikinci kısmına geçmek ve nedenleri hakkında konuşmak istiyorum. Şimdiye kadar birisi zekâ diğeri kişilik olmak üzere iki farklılıktan söz ettik. Şimdi insanların neden farklılaştıkları üzerine konuşmak istiyorum ancak buna geçmeden önce sorusu olan var mı? Evet.

Öğrenci: Kişilik hakkında – bu sabah bir teste girdim – Testte size 100 soru soruyorlar ve [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Soru, bu genç arkadaş bir teste, bir kişilik testine girmiş. Hogwarts'a bir gönderme olan Slytherin'a kabul edilmiş. Ben buna aşınayım [gülüşmeler] ve – ancak soru iyi bir soru. Siz zeki bir adamsınız, yüksek “G”ve Slytherin'da olmak istediniz. Testi başaramadığınızı nasıl bilebiliriz? Bu tür kişilik testlerini her zaman alacaksınız – bir işe başvuruyorsunuz ve testlerden birisinde “Patronumdan çalmayı severim” maddesi var. Pek sanmıyorum. Hayır. Elinizdeki bir IQ testi. Soru bu tür bir problemden nasıl kaçınırsınız? Test geliştiricileri bazı zekice yöntemlerle bu testleri bu şekilde yapmıştır. Örneğin, sıklıkla yalan söyleyen birisini yakalamak üzere tuzak sorular bulunmaktadır. Bu soruların bazıları çok gerçekdışı fenomenleri ifade etmektedir ve “Hayatım boyunca beni utandıran hiçbir şey yapmadım” gibi bir maddeyle karşılaşabilirsiniz. Şimdi, bazılarınız “Evet, bu benim için geçerli” diyebilir, ancak çoğunlukla yalan söylemekteledir. Yani, gerçekdışı sorular yalancıları yakalamaya yöneliktir.

Aynı zamanda, yüz madde arasında aynı soru farklı şekillerde sorulmakta ve durumunuzu ortaya çıkarabilmek için korelasyonlarına bakılabilmektedir. Dolayısıyla, yine kanıt sonucun kendisindedir. Bir testin geçerlik ve güvenilirliği, bu testteki gelecek performanslarınızı ve gerçek hayattaki performansınızı ne kadar iyi öngörebildiği tarafından belirlenmektedir. Ve insanlar tarafından kolayca kandırılabilen bir test, bir kişilik testi olarak uzun süre kullanılmayacaktır. Şimdi, sizin aldığınız testin oldukça iyi bir test olduğunu biliyoruz çünkü pek çok insan için işler görünmektedir. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Bu iyi bir soru. Soru “Duygusal IQ” hakkında ve bu da benim dersin ilerisinde biraz değineceğim bir konu, ancak farklı zekâ türlerinden bahsedilmektedir. Ve duygusal zekâ, sosyal zekânın farklı alanlarda başarı için bir aday olması tartışılırdır. Yordayıcı gücüne ilişkin kanıtlar normal IQ testlerindeki kadar güçlü değildir, dolayısıyla haklı olabilirsiniz. Çok daha iyi bir yordayıcı olduğu ortaya çıkabilir, ancak henüz bunu bilmiyoruz. Peter Salovey bu alanda oldukça ilginç araştırmalar yaptı ve bu çizgide çalışmaya devam ediyor. İkincisi, duygusal zekâ aslında bildiğimiz anlamda zekâ ile ilişkilidir. Oldukça ilişkili görünmekteledir. Yani, tamamen ayrı bir şey değildir ve buna dersin ilerisinde biraz daha değineceğim, iyi bir noktaya değindiniz. Evet.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Güzel soru. İyi bir testin ne olduğuna nasıl karar verirsiniz? Ve yine, bunun nasıl yapılacağına ayrıntılarını ele almak tam bir sanattır ancak genel olarak geçerlik ve güvenilirlikle ilişkilidir. Eğer sizi bugün teste alıyor ve yarın tekrar teste aldığımda aynı puanı elde ediyorsam bu iyi bir testtir. Eğer notlarınızı yordayabiliyorsa, ya da eğer bir kişilik testiye, kaç kız arkadaşınız olduğunu ya da insanların sizin hakkınızda ne düşündüğünü yordayabiliyorsa çok iyi bir testtir. Dolayısıyla, testin zaman içinde tekrarlanabilirliğini ve aynı zamanda gerçek hayattaki fenomenlerle ilişkisini düşünmek durumundasınız. Ve bu önemlidir. Batman, Wonder Woman, Hulk testlerinin kötü testler olduklarını nereden biliyoruz? Bunun bir yanıtı, bu testte aldığım puanın size benim hakkımda hiçbir şey söylemeyeceğidir. Notlarımla ilişkili olmayacaktır. Ne kadar sevdiğimle ilişkili olmayacaktır. SAT'ın işe yarar olduğunu nasıl biliyoruz? Notlar gibi birtakım başka şeylere karşılık gelmektedir. Evet, arkadaş.

Öğrenci: [duyulmuyor].

Profesör Paul Bloom: Kesinlikle. Soru şuydu – Kişilik hakkında konuştuğumda, onu zaman içerisinde değişmez olan bazı kavramlar açısından tanımlıyorum. Oldukça iyi bir soru olan sizin sorunuz ise, “Zaman içerisinde değişmez olduğunu nasıl biliyoruz?” Değişmez mi? şeklindeydi. Ve yanıt “Evet”. Pek çok kişilik zaman içerisinde değişmektedir. On yaşındaki bir çocuğa verdiğiniz kişilik testi elli yaşına geldiğinde de o kişiyle çok güçlü olmasa da ilişkili olacaktır. Diğer yandan, kişilik diye bir şeyin var olduğuna ve zaman içerisinde değişmez olduğuna ilişkin psikoloji görüşünü de biliyoruz. Şu anda dışadönük biriyeniz, yirmi yıl sonra da büyük ihtimalle dışadönük birisi olacağınız gerçeğiyle desteklenmektedir. Kesin olarak değil, yani haklısınız. Değişebilirsiniz. İçedönük birisine dönüşebilirsiniz, daha dışadönük olabilirsiniz, ancak şu an nerede olduğunuz gelecekte nerede olacağınızla oldukça ilişkilidir. Ve bu da, bunun kalıcı bir özellik olduğunu söylememizi meşrulaştırmaktadır. Aynı şey IQ için de geçerli. IQ'nuz değişebilir. Artabilir, ya da azalabilir, ancak o kadar da fazla azalıp artmayacaktır ve bu da zekânın az ya da çok değişmez olduğunu söylememizi anlamlı hale getirmektedir.

Peki. Neden farklıyız? İki şeyden ötürü farklısınız. Genleriniz ve çevreniz, doğanız ve yetiştirilmeniz, kalıtımınız ve deneyiminiz. Ve bu bir şey belirtmemektedir. Bu sadece soruyu tanımlamaktadır. Ancak, insanlar arasındaki farklılıkları açıklamakta genlerin ve çevrenin rollerine ilişkin soru ilginç bir sorudur ve farklı şekillerde incelenebilir.

Ancak bunlar hakkında konuşmadan önce yaygın bir yanlış anlamayı açıklığa kavuşturmalıyım. Genlerin etkisi hakkında ve kalıtım hakkında konuşacağım ancak bunun net olmasını istiyorum. Ben insan karakterinin açıklanması için değil, insanlar arasındaki farklılıkları açıklamak için genlerin rolü ve çevrenin rolü hakkında konuşuyorum. Dolayısıyla buradaki ayrım, bizim bir insanın karakterinin genlere bağlı

olan miktarıyla değil genetik farklılıklar sonucunda görülen varyasyonun miktarıyla ilgileniyor olmamızdır.

Örneğin, bunları birbirinden ayırabilirsiniz. Örneğin, insanların boylarının uzunluğunda genlerin rolünü, kalıtımın rolünü soruyor olduğumuzda, soru sizin ne kadar uzun olacağınızı belirlemede genlerin rolünü sormamaktadır. Bunun anlamlı bir soru olup olmadığı bile açık değildir. Soru sizinle benim aramızda, şu kişiyle diğerinin arasında bir boy uzunluğu farkı olduğudur. Bu farklılığı nasıl açıklarız? Ve kalıtımın neden genlerin katkısıyla aynı şey anlamına gelmediğini de anlatabilirim. Uzunluk büyük ölçüde kalıtsaldır ve bu popülasyondaki insanlar arasındaki farklılığın ve ne kadar uzun olduklarının tamamen olmasa da büyük ölçüde genlerine bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

Peki, insanların sahip oldukları bacak sayısı? İnsanların sıfır, bir ya da iki bacağına sahip olması pek de katılımsal değildir çünkü neredeyse herkesin iki bacağı vardır ve iki baktan daha azına sahip olan insanlar genellikle bu bir ya da iki bacaklarını bir kazada kaybetmişlerdir. Bu genlerine bağlı değildir. Dolayısıyla, bacaklarınızın olup olmaması tabii ki de tamamen genetik bir konudur ancak bacak sayısındaki farklılıklar çoğunlukla genetik değildir. Dolayısıyla, kalıtım farklılıkları hakkında bir iddiadır, herhangi bir özelliğin kökeni hakkında bir iddia değildir.

Şimdi, bunlar kalıtım, yani genetik hakkındaydı – şimdi çevre hakkında konuşabiliriz. Ve çevreyi iki tür çevre olarak ayırabiliriz. Birisi paylaşılan çevredir. Ve paylaşılan çevre, farklılıkların ne kadarının aynı evde yetişen insanların paylaştıkları fenomenlerden kaynaklandığına işaret etmektedir. Örneğin bir kısmınızın nevroitik olduğunu düşünün. Ve bizim de bunun bir kısmının çevrenizden kaynaklandığını söylemek istediğimizi düşünün. Nevrotik olduğunuzu çünkü kötü ebeveynlere sahip olduğunuzu düşünün. Bu sizin paylaşılan çevrenizin bir parçasıdır çünkü sizinle aynı evde yetiştirilen kardeşleriniz de aynı kötü ebeveynlere sahipti.

Bunun karşıtı ise, geride kalan her şeyi içeren paylaşılmayan çevredir. Siz beş yaşınızdayken birisinin size bir kartopu atacağını ve onun başınıza çarpıp sektiğinden dolayı sizin nevroitik olduğunuzu düşündüğümü varsayalım. Bu paylaşılmayan çevredir. Yirmi bir yaşınızdayken piyangoyu kazandığınızı ve tüm bu paranın sizi harap ettiğini düşünün. Bu da paylaşılmayan çevredir.

Sonuçta, elinizde kalıtım, paylaşılan çevre ve paylaşılmayan çevre var ve bu bire eşittir. Tamamı budur. Paylaşılmayan çevre kalıtımsal olmayan ve paylaşılan çevreye ait olmayan her şeyi kapsayan bir çöp kategorisi gibidir. Nevrotik olduğunuzu çünkü Pluto gezegeninden uzaylıların beyninizle oynadığını düşünün. Haklı olduğunuzu varsayalım. Bu paylaşılmayan çevre olur çünkü bu uzaylılar illa ki kardeşinizin beyniyle de oynuyor diye bir şey yoktur. Bunlar dışında kalan her şey paylaşılmayan çevredir.

Tüm bu farklılıklar için, uzunluk gibi fiziksel farklılıklar ve aynı zamanda kişilik ve zekâ gibi psikolojik farklılıklar için neyin genetik neyin çevresel olduğunu ayırabilmek

sorusu ilginç hale gelmektedir. Bunu gerçek hayatta yapmak son derece zordur çünkü gerçek hayatta genleri ve çevreyi ayırt edebilmek zordur. Yani, sizin ve benim farklı kişiliklerim vardır. Neden? Farklı ebeveynler tarafından yetiştirildik ve farklı genlerimiz var. Erkek kardeşim ve ben pek çok şeyi ortak olarak paylaşabiliriz, ancak aynı ebeveynlere sahibiz ve aynı genlere, % 50 aynı genlere sahibiz. Peki bizi benzer yapanın ne olduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Bunları birbirinden ayırt edebilmek için zeki olmanız gerekiyor. Davranışsal genetiğin araçlarını kullanmanız gerekiyor. Ve bu araçları kullanabilmek için de genler ve çevre hakkındaki belirli düzenlemelerden faydalanmanız gerekiyor. Birincisi şu. Bazı insanlar birbirinin kopyasıdır. Tek yumurta ikizleri birbirinin genetik kopyasıdır. Aynı genleri % 100 olarak paylaşırlar. Bu oldukça ilginçtir. Çift yumurta ikizleri ise birbirinin kopyası değildir. % 50 paylaşırlar. Tıpkı normal kardeşler gibilerdir. Ve evlat edinilmiş kardeşlerin hiçbir genetik ilişkisi yoktur. Bu tesadüfinin ötesinde % 0'dır. Bu üç grup, aynı evde aynı ebeveynler tarafından yetiştirilen iki kişinin tanımı gereği % 100 aynı paylaşılan çevreye sahip olduğunu düşündüğümüzde oldukça ilginç hale gelmektedir.

Dolayısıyla, şimdi bu soruları yanıtlamaya başlayabiliriz. Tek yumurta ikizlerinin çift yumurta ikizlerinden çok daha benzer olduğunu bulduğunuzu varsayın. O zaman, bu sizin ilgilendiğiniz özellikler açısından genlerin önemli bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Bu meseleyi tamamen kesinleştirmemektedir çünkü başka faktörler de bulunmaktadır. Örneğin, tek yumurta ikizleri çift yumurta ikizlerinden daha benzer görünmektedir ve belki de bu şekilde benzer görünmelerinden dolayı benzer bir çevreleri de olmaktadır.

Tek yumurta ikizleri çift yumurta ikizleri kadar mı benzerler? Eğer böyleyse, genlerdeki fazladan örtüşme bir şey ifade etmemektedir. Ve dolayısıyla, kalıtımın az bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Evlat edinilmiş çocuklar erkek ve kız kardeşlerine büyük oranda benzemekte midir? Eğer öyleyse, paylaşılan çevrenin büyük bir rolü vardır. Bloom çocuklarının, yedi tane olmak üzere hepsinin 104 IQ'su olduğunu, üçünü evlat edindiğimizi ve bir süre sonra bu üç çocuğun IQ'larının 104 olduğunu düşünün. Bunu farklı ailelerle defalarca tekrarladığımızı düşünün. Bu Bloom ailesinin benim tarafımdan yetiştirilmesinin 104 IQ ile sonuçlandığı ile ilgili bir şeye işaret eder. Diğer yandan, evlat edinilen çocukların IQ'ları biyolojik Bloom çocukları ile hiç ilişkili olmasaydı, benim tarafımdan yetiştirilmenin sizin IQ'nuz üzerinde hiç etkisi olmadığına işaret ederdi. Bir şekilde ayrı bunlar.

Bir diğer – ikinci – son bir karşılaştırma ise, psikologların oldukça sevdiği ayrı yetiştirilmiş tek yumurta ikizleridir. Bu çok değerlidir, çünkü elinizde birbirinin kopyası olan ancak farklı aileler tarafından yetiştirilmiş iki insan vardır. Ve benzer oldukları yönler, genlerinin benzerliğine işaret etmektedir. Ve davranışsal genetikteki en şaşırtıcı bulgulardan birisi – buradaki başlık [slayttaki bir karikatür] şöyle “Doğumdan sonra ayrıldılar, Mallifert ikizleri tesadüfen buluştu” [karikatürdeki ikizler] aynı patent bürosunda ellerinde aynı cihazla karşılaştılar. Davranışsal genetiğin en şaşırtıcı

bulgularından birisi ayrı yetiştirilmiş tek yumurta ikizlerinin ne kadar benzer olduğudur. İdam cezasına, dine ve modern müziğe karşı aynı tutumlara sahip görünmekte. Suçta, kumarda ve boşanmada benzer davranışlara sahip görünmekte. Sıklıkla oldukça garip benzerliklerinin olduğu bulunmaktadır. Doğumdan hemen sonra ayrılıp, otuz yaşında bir araya geliyorlar ve her ikisinin de asansörde hapşırma taklidi yapmaktan dolayı sürekli başlarının derde girdiği ortaya çıkıyor. Davranışsal genetikçiler tarafından çalışılan ve her an kıkırdamaya hazır oldukları için “Kıkırdayan ikizler” olarak da bilinen bir ikizler vardı ve bu durum çevresel olamazdı çünkü birlikte yetişmemişlerdi.

Daha objektif olarak, ayrı yetişmiş tek yumurta ikizlerinin beyin taramaları pek çok durumda birbirine o kadar benzemektedir ki hangisinin hangisine ait olduğunu söylemek oldukça zordur. Bir beyin taramasına bakarak kendi beynimle sizinkini, yine beyin taramasına bakarak kendi beynimle erkek kardeşiminkini ayırt edebilirim. Ancak, eğer tek yumurta ikizlerinininkine bakıyor olsaydım, hiçbir ortak çevreleri olmasa bile hangi beynin hangisinininki söylemem zor olurdu.

Buradan davranışsal genetiğin iki şaşırtıcı bulgusuna geçebiliriz. İlki şudur. Neredeyse her şey için yüksek oranda kalıtım etkisi vardır. Zekânız, kişiliğiniz, ne kadar mutlu olduğunuz, ne kadar dindar olduğunuz, siyasi yöneliminiz, cinsel tercihiniz için yüksek bir kalıtım etkisi vardır. Genlerin neredeyse her şey üzerinde yüksek bir etkisi vardır.

Bu aslında, size birazdan bahsedeceğim tartışmalı konu değil. Ancak daha tartışmalı olan konuya geçmeden önce sıklıkla tartışılan ve kitabınızda oldukça iyi bir şekilde ele alınan bir başka konuya daha değinmek istiyorum. Bu grup içerisindeki bireysel farklılıkların genetik bir nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Bu grup farklılıklarının genetik nedenlerin bir sonucu olduğunu mu ifade etmektedir? Amerika’daki çeşitli ırklardan gruplar arasında, beyazlar, Asyalılar, Afro-Amerikalılar, Yahudiler arasında açık birtakım IQ farklılıkları olduğunu biliyoruz. Başka bazı farkların yanında açık ve güvenilir IQ farkları da vardır.

Şimdi, belirli bir düzeyde, bu gruplar kısmen sosyal olarak inşa edilmiştir. Bunun anlamı, hangi grubun içinde yer aldığınızın tamamen genetik özellikleriniz tarafından belirlenmediğidir. Çoğunlukla sosyal kararlarla belirlenmektedir. Yani, örneğin, bir Yahudi olarak görülüp görülmediğiniz sadece genetik faktörlere bağlı olarak değil, aynı zamanda reformist ya da Ortodoks olmanızla – yani Yahudi bir adamla Yahudi olmayan bir kadının çocuğunu Yahudi kabul edip etmemenizle de ilişkilidir. Benzer olarak, Afro-Amerikan ve beyaz ve Asyalı sıklıkla örtüşen genetik kategorilerdir ve tam olarak tutarlı bir genetik anlam taşımamaktadırlar.

Ancak yine de, insan grupları arasında, örneğin hastalıklara karşı savunmasızlık gibi konularda birtakım genetik farklılıklar vardır. Örneğin, Aşkenazi Yahudileri Tay-Sachs hastalığına karşı savunmasızdır. Ve bu türden bir savunmasızlığa sahip olabileceğiniz gerçeği bu gruplara bir gerçeklik de kazandırmaktadır. Dolayısıyla, şimdi sormanız gereken, bireylerdeki kalıtsallığın ne ölçüde gruplar arasında da

kalıtsal açıklamalara yol açtığıdır? Ve yanıt, “hiç de değil”dir. İnsan grupları arasındaki farklılıkların genetik hiçbir açıklaması yoktur demek istemiyorum. Demek istediğim sadece, grup içi genetik farklılıkların gruplar arasında da genetik farklılıklar anlamına gelmediğidir.

Genetikçi Richard Lewontin’in bu konuda, iki – nedir bunlar – bir çeşit buğday evet, iki tür tohumun olduğu ve iki arazide her birisinden bir setin olduğu bir örneği var. İşte buradalar [slaytı göstererek]. Hayır. Her neyse, birisini oldukça fazla gübreliyorsunuz. Diğerini ise çok az gübreliyorsunuz. Şimdi, her bir arazideki tohumun ne kadar büyüdüğü büyük oranda tohumun genetiği tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, tohumların büyümesinde yüksek bir kalıtsallık görebilirsiniz. Ancak gruplar arasındaki farklılıkların neredeyse hiç genetik nedeni yoktur. Hangi grubu daha fazla gübrelediğinizden etkilenmektedir.

Aynı mantığı bir başka yoldan daha izleyelim. Şimdi, orta sıradan [sınıfın ortasındaki koridoru kastederek] bu taraftakiler [sağdaki kişileri işaret ederek] sizden nefret ettiğimi, sizin hepinizden nefret ettiğimi ve [soldaki kişileri kastederek] diğer taraftakiler sizi sevdiğimi ve iki vize sınavı yaptığımı düşünün. Belki fark etmediniz ama iki vize sınavı yapılacak. Sizin vize sınavı inanılmaz zordu [sağdaki kişileri kastederek]. Pek çoğunuz bitirebilmek için dersin sonuna kadar uğraştınız. Diğer vize sınavı [soldaki kişileri işaret ederek] “Hangisi daha büyüktür? Köpek mi fil mi?” [gülüşmeler] şeklindeydi, çünkü sizi seviyorum ve hepinizin başarılı olmasını istiyorum.

Yani, iki farklı grubunuz var, bu taraftakiler ve o taraftakiler. Her bir grubun kendi içinde bazı kişiler diğerlerinden daha başarılı olacaktır. Bunun açıklaması muhtemelen genelerinizle ilişkili olacaktır. Çevrenizle, ne kadar çalıştığınızla ve bunun gibi tüm nedenlerle ilişkili olacaktır. Her bir grubun kendi içinde, zor olan testi alan bazılarınız zor testi alan bazılarınızdan daha başarılı olacaktır ve kolay testi alan bazılarınız yine kolay testi alan bazılarınızdan daha başarılı olacaktır. Peki, gruplar arasındaki farkı nasıl açıklarız? Bunun genlerle hiçbir ilişkisi yoktur. Gruplar arasındaki fark; bu taraftakilerin diğer taraftakilerden daha kötü yapmasının açıklaması ,benim verdiğim sınavlardır. Vurgulamak istediğim, sınıfın bu yarısındaki grup içi farklılıklarla, bu grup ve diğer grup arasındaki gruplar arası farklılıklar arasında mantıksal bir farklılık olduğudur.

Şimdi, bu ikisinin aynı şey olmadığını göstermektedir, peki o zaman bu konuya ilişkin gerçek nedir? Farklı insan grupları arasındaki insan farklılıklarına ilişkin neler biliyoruz? Kitabınızda bu konu iyi bir şekilde ele alınıyor, ancak ben yine de grup farklılıklarının genetik değil de çevresel koşullara bağlı olduğuna ilişkin kitabınızdan iki örnek vereceğim. Birincisi IQ’da görülen farklılıklar genetik temelli gruplardan ziyade sosyal temelli gruplara daha çok uymaktadır. DNA temellilerden ziyade insanların size nasıl davrandığı ve sizin hakkınızda ne düşündükleri ile ilgili gruplarla daha çok uyuyor görünmektedir. Ve bunun doğru olduğu ölçüde, bu farklılıklara ilişkin genetik temelli açıklamalar anlamlı görünmemektedir.

İkinci faktör ise, IQ'nun herhangi bir genetik farklılığın olmadığı durumlarda da büyük oranda değişebildiğini biliyoruz. Bunun en etkileyici örneği Flynn etkisidir. Flynn etkisi en çığgın buluşlardan birisidir. Flynn etkisi, insanların giderek daha zekileştiklerine dair bulgudur. Ortalamada ebeveynlerinizden çok daha zekisinizdir – ve IQ testleri bunu gizlemektedir. Saklamalarının nedeni de şudur. Bunu saklarlar çünkü, ortalama olarak hep 100'ü alırlar. Yani eve geliyor ve babanıza “Baba, az önce bir IQ testi aldım. 120 aldım.” diyorsunuz. Ve babanız da “İyi iş, evlat. Senin yaşındayken ben 122 almıştım.” diyor, ancak her ikinizin de bilmediği şey, testin giderek daha da zorlaştığı. İnsanlar daha iyi yaptıkça, testi de zorlaştırmaları gerekti. Ve bu Flynn etkisi ile gösterilmiştir.

[grafiği göstererek] Bu çizgilerden birisi Amerikan diğeri Hollandalı. Hangisinin hangisi olduğunu bilmiyorum ancak meselenin özü, 1980 yılında 1950 yılının testine girecek olsanız, 1980 yılındaki ortalama bir insan 1950 yılının testinden 120 alırdı. Bunun anlamı, şu anda ortalama olan bir insanı alsanız ve onu yirmi yıl, otuz yıl geriye götürseniz ortalamadan çok daha başarılı olurdu. İnsanların neden daha zekileştiğini kimse bilmiyor ve buna dair çeşitli teoriler var. Aslında, bunun için okuma yanıtlarınızı görmeyi bekleyin. Ancak bunun gösterdiği, IQ herhangi bir genetik karşılığı olmadan birkaç on yıl içerisinde önemli ölçüde değişebilir. Ve bu da, insan grupları, var olan gruplar arasında görülen farklılıkların, Flynn etkisine yol açan çevresel etkenlerle aynı nedenlerden ötürü olma olasılığını da gündeme getirmektedir.

Peki. Neredeyse her şeyde yüksek bir kalıtsallık olduğu asıl şaşırtıcı iddia değil. Şaşırtıcı iddia şu. Genetik olmayan neredeyse her şey paylaşılmayan çevreden kaynaklanmaktadır. Davranışsal genetik analizleri, paylaşılan çevrenin çok az hatta hiçbir şeyi açıklamadığını göstermektedir. Dolayısıyla, kişilik ya da zekâ düşünüldüğünde, evlat edinilmiş bir çocuk kardeşlerine herhangi bir yabancıya olduğundan daha benzer değildir. Bir diğer deyişle, aynı ailede yetiştirilen genetik olarak ilişkisiz yetişkinlerin IQ korelasyonları neredeyse sıfırdır. Bloom ailesinin tümünün 104 IQ'su olduğunu ve bir evlat edindiğimizi düşünün. Onu bebekken evlat ediniyoruz. 20 yaşına kadar yetiştiriyoruz. IQ'su ne olur? Yanıt? Hiçbir fikrimiz yok çünkü, onunla ilişkili olmayan Bloom ailesinin IQ'sunun onun üzerinde neredeyse hiç etkisi yoktur.

Şimdi, eğer bunun sonuçlarını düşünürseniz, konu oldukça tartışmalı hale gelmektedir ve bence Newsweek manşetlerine “Ebeveynlerin etkisi var mı?” sorusunu taşıdığı anda asıl konuyu yakalamıştır. Ve bu soru – ve konu ebeveynlerin paylaşılan çevre olmasıdır. Kişilik ve zekânızı paylaşılan çevrenizin etkilemediğini söylemek, ebeveynlerinizin sizi nasıl yetiştirdiğinin genleriniz – zekânızı ve kişiliğinizi etkilemediğini ileri sürmektir. Bu ebeveynlerinizin sizin zekânız ve kişiliğiniz üzerinde büyük bir etkisi olmadığını söylemek değildir. Ebeveynlerinizin aslında sizin zekânız ve kişiliğiniz üzerinde çok büyük, 0.5 civarında bir etkisi vardır. Bu etki dölleme anında gerçekleşmiştir. Onun ardından, sizin şekillenmenizde, kim olduğunuzda çok küçük etkileri olmaktadır.

Newsweek'in kapağına taşıdığı bu vaka Judith Harris tarafından yazılan ve son derece uzun bir başlığı olan "Yetiştirme Varsayımı – Neden Çocuklar Oldukları Kişiyeye Dönüşür, Ebeveynler Düşündüğünüzden Daha Az ve Akranlar Daha Fazla Etki Ediyor" kitabında yer almıştır. Judith Harris'in ilginç bir hikayesi var. Harvard Lisansüstü çalışmalarından atılmıştı ve kendisinin çok başarılı olacağını beklenmediği söylenmişti. Kendisinin çok başarılı olacağını beklenmediğini belirten mektup bölüm başkanı George Miller tarafından yazılmıştı. 1997 yılında, üstün başarılarından ötürü George Miller ödülünü kazandı. Ve kitabını yazdığında, başlangıç olarak, hayal kırıklığını belirtmek üzere, şair Philip Larkin tarafından yazılan ve muhtemelen pek çoğunuzun duymuş olduğu ünlü bir şiiri kullandı. Şiir şu şekildedir.

Seni mahvedenler, annen ve babandır.

Bunu istememiş olsalar da, yaparlar.

Seni kendi hatalarıyla doldururlar.

Ve sana özel birşeyler daha eklerler.

Şiirin son mısraları, son kısmı şöyle bitmektedir: "İnsan bir diğerine acı verir. Sahil sığınağı gibidir. Olabildiğince erken çıkın ve kendi çocuğunuz olmasın." Bu güzel [gülüşmeler]. Harris buna karşıt bir şeyler yazdı: "Çocuğunuzun böyle bir yaygara koparmasını duymak bir yılanın dişlerinden daha keskin değil mi? Bu adil değil. Bu doğru değil. Evet, mahvedilmiş durumda, ancak bizim tarafımızdan değil." [gülüşmeler].

Akademik tartışmaların asla sonlanmadığının bir örneği olarak, Judith Harris'in "Yetiştirme Varsayımı" kitabına çok öfkelenen bir İngiliz psikoanalist Oliver James, yanıt olarak "Sizi Mahvediyorlar" isimli bir kitap yazdı [gülüşmeler]. Şimdi, büyükannenize nasıl diyeceksiniz "Ben bir kitap yazdım." "Adı ne?" "Söyleyemem" [gülüşmeler].

Her neyse, bakın. Eğer dikkatinizi veriyorsanız bunun size yanlış gelmesi gerek. Paylaşılan çevrenin bir şekilde bir etkisinin olması gerek diye düşünüyor olmalısınız. Hiç kuşkusuz, ebeveynlerin bir etkisi vardır. En nihayetinde, iyi çocukların iyi ebeveynleri vardır. Bunun doğru olduğuna ilişkin neredeyse hiç şüphe bulunmamaktadır. Ebeveyn ve çocuk arasında neredeyse her şeye dair yüksek korelasyon vardır. Eğer ebeveynleriniz çok okuyorsa ve evinizde bir sürü kitap varsa, siz de çok okursunuz. Eğer ebeveynleriniz dindarsa, siz de dindar olursunuz. Eğer Bonnie ve Clyde tarafından yetiştirildiyse, küçük bir haydut olursunuz [gülüşmeler]. Eğer ebeveynleriniz fakirse, siz de muhtemelen fakir olacaksınız. Eğer ebeveynleriniz dâhiyse, siz de muhtemelen dahi olacaksınız. Hiç şüphe yok. Bu çok güçlü bir korelasyon. Ancak burada sorun, bu korelasyonun farklı şekillerde açıklanabilecek olması. Herkes bunun, ebeveynlerin çocuklarını etkileyecek bir şeyler yapması olduğunu düşünüyor. Ebeveynleriniz kitapseverdir, çocuklarına kitap okurla,

dolayısıyla çocukları da kitapsever olur, diğer yandan, doğru olduğunu bildiğimiz bir başka olasılık ise, neredeyse her zaman ebeveynlerin çocuklarıyla genlerini paylaştıklarıdır.

Bir diğer olasılık, ebeveynlerin çocuklarını – özür dilerim – çocukların ebeveynlerini etkiledikleri yönündedir ve bu farklı olasılıklara örnek verebilmek için bir çalışmayı anlatacağım. Ve gerçekten de bunun çok etkileyici bir çalışma olduğunu düşünüyorum. Bu geçen sene sunulan ve aileyle yenen akşam yemeklerinin ergenlerin sigara, alkol ve uyuşturucudan uzak durmalarında etkili olduğunun gösterildiği bir çalışma. Çalışmada, ergenlere ve ebeveynlerine telefon edilip bir telefon anketi uygulanıyor ve şunlar soruluyordu “Hey, ergen. Çok uyuşturucu kullanıyor musun?” “Evet” “Ailenle akşam yemeği yiyor musun?” “Hayır”. Ardından bu soruları başka çocuklara da soruyorlar ve sonuç olarak bu başlığa da işaret edecek şekilde, iyi çocukların aileleriyle akşam yemeği yediklerini buluyorlar.

Bu çalışmayı seviyorum çünkü kariyerim boyunca en azından bin çalışma okumuşumdur ve bu bilim tarihinde yapılmış olan en kötü çalışma [gülüşmeler]. Ve bu çalışma da neyin yanlış olduğunu tartışmak üzere bir hafta ayırabiliriz. Biz yine de - ancak fikir şu. Haklı olma olasılıkları var. Ve gerçekten de – benim buna karşı herhangi bir kanıtım yok – çocuklarınızla birlikte akşam yemeği yemek onların iyi, uyuşturucu kullanmayan, önüne gelenle yatmayan, içki içmeyen çocuklar olmalarını sağlayabilir. Ve tabii ki de, bunu tersinden düşünmek de aynı derecede mantıklı. Eğer küçük Johnny, bir yerlerde ot içiyor, fahişelerle yatıyor ve buna benzer şeyler yapıyorsa, muhtemelen aile yemeği için eve gelmeyecektir. Tersinden düşünüyoruz. Eğer iyi bir çocuksa, ailesiyle yemek yeme olasılığı daha yüksektir. Dolayısıyla, etkinin yönü – aile yemeklerinin iyi çocuklar olmasını sağlaması değil, iyi çocukların yapacak daha iyi bir şeyleri yoksa aileleriyle yemek yemek üzere anne ve babalarıyla bir arada olmalarıdır [gülüşmeler].

Bir diğer olasılık, iyi aileler ve kötü ailelerin olmasıdır. İyi bir ailenin uyuşturucu kullanmayan çocukları ve aile yemekleri olması muhtemeldir. Kötü bir ailenin ise muhtemelen matiz çocukları olacak ve aile yemekleri olmayacaktır [gülüşmeler]. Yani bunun da bir etkisi olabilir. Ebeveynlerin akşam yemeğiyle bir ilgisi yoktur.

Daha da garip tarafı şöyle. Yaşın etkisini çıkarmamışlar, şunu düşünün. Örneklemelerinde 12 yaşından 17 yaşına kadar çocuklar vardı ve size 12 yaşındakiler hakkında bir şey söyleyeyim. 12 yaşındakiler pek uyuşturucu kullanmaz ve aileleriyle yemek yerler. 17 yaşındakiler ise çoğunlukla matizdirler ve aileleriyle yemezler [gülüşmeler]. Bu çalışma hakkında konuşmaya yeni başladık ama şöyle bir şey duyduğunuzda – şimdi, inanma olasılığınız daha yüksek olan bir şeyi ele alalım. Belki de, çocuklarına kitap okuyan ebeveynlere sahip olmanın, çocuklar için iyi olduğunu düşünüyorsunuz. Evet, belki de doğru ama az önceki çalışmaya dair eleştirilerin çoğu bunun için de geçerli. Kitapsever bir çocuk, ebeveynlerinden kitap okumalarını isteme olasılığı da yüksektir. İyi bir aile – genel olarak iyi olan ebeveynlerin çocuklarına pek çok türden iyi şeyler yapmaları ve iyi çocuklara sahip olmaları da muhtemeldir.

Başka bir örnek alalım, şiddetin kısır döngüsü. Bu doğru. Çocuklarını döven ebeveynlerin şiddete eğilimli çocukları olma olasılığı istatistiksel olarak yüksektir. Ancak, belki de nedensellik tersi yöndedir. Eğer sürekli sorun çıkarıcı bir çocuğunuz varsa ona vurma olasılığınız daha yüksektir. Belki de, şiddet eğilimi belirli ölçüde kalıtımsaldır ve bu büyük ihtimalle doğru görünmektedir. Dolayısıyla, çocuk döven ebeveyn tarafından yetiştirilmesinde de, o ebeveynin şiddete yol açan özellikleri herneyse, çocuğa da aktarılmış olacaktır.

Şimdi, bu büyük ihtimalle size doğru gelmeyecektir, ancak bunu buraya aldım çünkü geçen sene bu konuşmayı yaptığımda insanlar bana şöyle demişlerdi. “Bakın, ben annemin ve babamın benim hayatımda önemli rolleri olduğunu biliyorum. Bu yüzden bu kadar mutlu ve başarılıyım.” demiş, başka diğeri ise “Bu yüzden bu kadar mutsuz ve mahvolmuş durumdayım.” demişlerdi, ancak her iki durumda da anne ve babanıza şükretmekte ya da onları suçlamaktalardı. Bildiğinizi sanabilirsiniz. Ünlü olduğunuzda ve ödüllerinizi almak üzere kürsüye çıktığınızda anne ve babanıza teşekkür edersiniz. Terapistinize gittiğinizde ve neden bu kadar kötü durumda olduğunuzu anlattığınızda babanıza suçlayabilirsiniz. “Beni hiçbir zaman bir beysbol maçına götürmedi.” Evet, olabilir [gülüşmeler] ama bilemezsiniz. Evlatlık mı alınmıştınız? Eğer evlat edinilmediyseniz, ebeveynlerinizin sizi nasıl mahvettikleri hakkında konuşmaya bile başlayamayabilirsiniz, çünkü eğer ebeveynlerinize çok benziyorsanız, onların genlerini paylaşıyor olduğunuz için de çok benziyor olabilirsiniz. Tabii ki de, ebeveynlerinize benziyorsunuz. Dahası, hangisinin neden hangisinin sonuç olduğuna nasıl karar vereceksiniz. “Annem beni çok fazla döverdi, bu yüzden ben de bu kadar berbat birisi oldum.” Belki de sizi dövüyordu, çünkü berbat birisiydiniz [gülüşmeler]. Kişiselleştirmek istemem ama bu şeyleri birbirinden ayırmak oldukça zordur.

Bu konuda son bir nokta. Harris’in kitabına bir başka yanıt şudur. “Bakın. Eğer bu doğruysa, bunun duyulması pek de iyi değildir çünkü eğer ebeveynler çocukların kişiliklerini şekillendirmiyorsa, çocuklarına neden iyi davranırlar ki?” Ve bunu merak ediyor olabilirsiniz. Eğer çocuklarınızın kişilikleri üzerinde herhangi bir etkiniz yoksa, neden onlara iyi davranırsınız diye düşünebilirsiniz, ancak buna yanıtlar da vardır. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz, çünkü onları seversiniz. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz, çünkü onların mutlu olmalarını istersiniz. Onlara iyi davranmak isteyebilirsiniz çünkü onlarla iyi ilişkilerinizin olmasını istersiniz. Aslında dahası da var ancak bunları atlayacağım ve son derece kolay, basit, yanıtlaması ve değerlendirmesi kolay olan okuma yanıtınıza geçeceğim. Flynn etkisini açıklayın. Birazcık zor gibi ama sadece açıklayın. Peki. Müthiş bir bahar tatili geçirmenizi dilerim ve döndüğünüzde görüşürüz.